

OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO

PLETERŠNIKOV SLOVENSKO-NEMŠKI SLOVAR (1894–1895) V SODOBNI PREOBLEKI – TRANSLITERIRANA IZDAJA IN ELEKTRONSKI VIR

Maks Pleteršnik: *Slovensko-nemški slovar*, uredila Metka Furlan. – Transliterirana izdaja. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006. (Ljubljana: Littera picta). – 2 zv. (XVII, 878 str.; 967, VIII, XXVIII str.) 25 cm + 1 zvd. Zbirka Slovarji, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Slovensko-nemški slovar (1894–1895) [Elektronski vir], računalniška priprava in izdelava programov Amebis. Urednice: Metka Furlan, Helena Dobrovoljc in Helena Jazbec. – Transliterirana izd. – Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: Amebis, 2006. – 1 optični disk (CD-ROM). 13 cm.

1.0 V razcvetu pomladi je vse ljubitelje slovenske besede čakalo dvojno knjižno darilo, odeto v zeleno: pri Založbi ZRC je v zbirki Slovarji izšla transliterirana izdaja Pleteršnikovega *Slovensko-nemškega slovarja*: dve zajetni, skupaj trikilogramski knjigi, ki vsebujeta 1845 strani slovarskega dela s prečrkovano nemško gotico, osem strani Pleteršnikovih Dodatkov in popravkov, 17 strani izvirnega uvoda (Pripomnje in Kratice), dodanih 28 strani uredniške spremne besede, seznam in zložen priročni zemljevid Zemljepisnih oznak v Pleteršnikovem slovarju;¹ istočasno pa je izšla njegova lahka 13-centimetrska ploščata elektronska različica z optičnim diskom (CD-ROM-om). Po neuresničeni zamisli o novem sodobnem »Pleteršniku« je po dobrih 110 letih od prve izdaje, po 32 letih od predzadnjega ponatisa (1974) in dobro leto po faksimilirani izdaji obeh »Wolfvih« slovarjev pri založbi Wieser² izšla še sodobnemu bralstvu prilagojena transliterirana izdaja znamenitega Pleteršnikovega slovarja, skupaj z moderno, uporabnejšo in hitreje dostopno, a manj obstojno oz. trajno elektronsko obliko. Slovensko-nemški slovar, po besedah urednice »**zlata knjiga slovenskega besedja in slovenističnega slovaropisja**, slovenska zaščitna znamka med slavisti vseh dežel« /.../, ki vsebuje »bogastvo gradiva, ki ga je Maks Pleteršnik zbral v tem edinem tezavrusu slovenskega jezika«,³ ki je »alfa in omega našega besedja« (1895: x),⁴ in »po dobrih sto letih od izida ostaja /.../ še vedno neusahljiv vir besed našega jezika laičnim in strokovnim uporabnikom, pisateljem in pesnikom, vir za leksikološke, oblikotvorne, sinonimne, frazeološke, akcentološke, terminološke, jezikovnozgodovinske, etimološke, dialektološke, leksikografske ... raziskave slovenskega jezika doma in po svetu« (1895: ii),⁵ je tokrat izšel v modernizirani pisni

¹ Metka Furlan: K transliterirani izdaji Pleteršnikovega slovarja, knj. 2, I–XV. Metka Furlan in Silvo Torkar: Zemljepisne oznake v Pleteršnikovem slovarju, knj. 2, XVII–XXVIII.

² Slovensko-nemški slovar / izdan na troške /.../ Antona Alojzija Wolfa; uredil M. Pleteršnik. – Klagenfurter Ausg. = Celovška izd. – [Celovec]: Wieser, 2004/2005 ([Ljubljana : DEMM]). – 2 zv. ; 25 cm.

Hrbtni nasl.: Wolfov slovensko-nemški slovar. – Nasl. na prelim. nasl. str.: Slowenisch-deutsches Wörterbuch = Slovensko-nemški slovar. – Izšlo kot 3. in 4. knjiga v kaseti s Cigaletovim slovarjem in romanom Die Wiederholung = Ponovitev Petra Handkeja. – Faksim. izd.: V Ljubljani: Knezoškofijstvo, 1894 [i.e. 1893]–1895. Po podatkih iz COBISS-a pa je v tisku samozaložniško še ena izdaja Pleteršnikovega slovarja: Maks Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar / prvo izdajo je uredil Maks Pleteršnik. – 2., pregledana, posodobljena in na novo postavljena izd. / [pripravil za tisk Eric Tomas de Saint Maur]. – V Ljubljani : Jutro : [samozal.] Eric Tomas de Saint Maur, 2005. Vzporedno pripravljavanje novih izdaj samo potrjuje izrazito potrebo in uporabnost Pleteršnikovega slovarja.

³ M. Furlan: Slovarju na pot. 1894, I. del.

⁴ M. Furlan: K transliterirani izdaji Pleteršnikovega slovarja, Transliterirani Pleteršnikov slovar, Od Pleteršnikovega originala do elektronske zbirke.

⁵ M. Furlan: K transliterirani izdaji Pleteršnikovega slovarja, O Pleteršnikovem slovarju skozi čas.

in grafični podobi ter sodobni digitalizirani obliki, ki uporabniku omogoča hitrejši in lažji dostop do besednega zaklada, nabranega po skoraj 50-letnem vseslovenskem zbiranju besedja. Zanj je dalo pobudo Slovensko društvo že v revolucionarnem letu 1848, bogate besedne zbirke so prispevali Oroslav Caf, Fran Miklošič, Janez Zalokar in številni zbiralci po vseh slovenskih deželah in pokrajinah, za natis pa je namenil svoja sredstva v zapuščini ljubljanski škof Alojzij Wolf, tako kot za predhodni nemško-slovenski Cigaletov slovar iz l. 1860. Po neuspehah uredništvih Frana Levstika, Janka Pajka idr. ga je v desetih letih pripravil za tisk profesor klasične filologije in slavistike Maks Pleteršnik iz Pišec pri Brežicah. Izhajal je od decembra 1892 dalje po snopičih oz. bil izdan v dveh zvezkih (I. A–O, II. P–Ž) v l. 1894 in 1895.

1.1 Želja po približanju slovenskih jezikoslovnih biserov naše pretekle in polpretekle dobe današnjim uporabnikom in sodobnim medijem ter že dlje časa opazna nedosegljivost starejše izdaje Pleteršnikovega slovarja je vodila tudi pobudnike prepotrebne nove izdaje iz Etimološko-onomastične sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ki so se pri svojem delu lahko nenehno vračali ravno k temu še danes najobsežnejšemu viru slovenskega besedja z več kot sto tisoč iztočnicami, ki je veliko več kot veliki dvojezični slovar, je kot slovenskoizhodiščni slovar predvsem temeljna zbirka slovenskega mnogovrstnega, knjižnega in narečnega, zgodovinskega in sočasnega besedja, slovaropisno najzahtevnejše izdelana, naglasoslovno in pomensko najboljše predstavljena, zasnovana s težnjo po znanstvenosti in uresničena tudi kot praktično in splošno uporabno jezikoslovno delo. Zasluge za novo izdajo ima njegova urednica dr. Metka Furlan, ki je zahtevni projekt izpeljala skupaj s sekcijskima sodelavcema Heleno Jazbec, ki je slovar od l. 2001 »prestavljala« v elektronsko obliko, sprva ročno, nato z optičnim čitalcem in posebej prirejenim programom za razbiranje posebnih znakov v slovarju, imenovanim Pletko, in Silvom Torkarjem, ki je sodeloval pri seznamu zemljepisnih oznak in njihovem kartografskem prikazu, ter Heleno Dobrovoljc, ki je poskrbela za izdajo na optičnem disku (CD-ROM-u) z računalniškim programom podjetja Amebis d.o.o iz Kamnika; pri korekturah knjižne izdaje je sodelovalo 30 inštitutskih sodelavcev.

1.2 Slovar je pospremil v javnost nekoliko nenavaden in dvoumen naslov prispevka ob tiskovni konferenci, objavljen v časniku Delo. »Besede morda zastarele, a še vedno zelo ustrezne: transliterirana izdaja Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja«,⁶ ki je v nadaljnjem besedilu pojasnjen tako, da so številne besede pozabljene, čeprav bi bile ustrezne tudi danes. To drži za knjižni jezik, manj pa za govornje različke, saj marsikatera beseda še živi v starejših ustih, če ne več v mlajših, na različnih koncih naše dežele, ne smemo pa pozabiti, da je bil zamišljen in uresničen tudi kot zgodovinski slovar in je po sto letih postal tak v celoti, saj vsebuje selektivne izpise vseh takrat dostopnih rokopisov in tiskov od 16. stoletja dalje. Je odsev besedja različnih obdobji ter izpričuje, kako so si besede utirale pot med ljudi, se besedotvorno razvevale, izrazno in pomensko specificirale in zapolnjevale večja ali manjša področja rabe. Kriteriji izbora različnih zbiralcev resda niso bili enotni, besedje iz starejših virov je presejano z različnimi sili, ravno tako tudi prevzete besede, slovanske izposojenke ipd., izločene so bile tudi besede, ki so sicer bile del slovenskega besedišča v starejših obdobjih in so še žive v govornem jeziku, kar sicer ne izkazuje težnje po teozavru. Viri se pri prepisovanju niso ohranjali in tako niso mogli biti dosledno zabeleženi. Kot je poudarila urednica, slovar še vedno ohranja številski primat pred *Slovarjem slovenskega knjižnega jezika* in s Pajkovimi besedami izraza poslanstvo rešitve najodličnejše svetinje, jezika, ki je »za vselej ohranjen pogina in utona v časovnih valovih« (Furlan II (1895): ix).

⁶ M. Vogel. V: Delo, l. 48, št. 114 (20. maja 2006), 19.

2.0 Ob izidu nove knjižne izdaje nas najbolj zanima, v čem se razlikuje od predhodnih re-produciranih ponatisov in kaj prinaša novega.

2.1.1 Pleteršnikov slovar v sodobni preobleki prinaša pomembne in dobrodošle metamorfoze izvornika, ki omogočajo lažjo berljivost in večjo razumljivost besedila za sodobne bralce. Če si ogledamo njegovo zunanjo podobo, načeloma ohranja velikost in podobo izvornika, grafično, oblikovalsko in knjigoveško pa je posodobljena in prilagojena današnjemu priročniškemu slovarskemu videzu (sicer brez ovitka) in uporabniku, ne da bi posnemala izvorno vezavo; tudi papir je drugačne kakovosti in težji od originalnega. Zaradi računalniške obdelave je za 16 strani slovarskega dela brez dodatkov krajša od svoje izvorne predhodnice.

2.1.2 Tipografsko posnema različne vrste tiska slovenskega dela izvornika. Kot že podnaslov pove, je novost transliteracija oz. prečrkovanje nemške gotice, v kateri so bili v ciljnem jeziku zapisani ustrezniki, pogosto pa tudi daljše besednozvezne ali stavčne razlage pomenov, v sodobno humanistiko. Tako so odpravljene bralne zadrege zlasti pri prepoznavanju velikih začetnic nemških besed, pri prepoznavanju male črke *k*, *tz*, razločevanju dolgega $\bar{\text{r}}$ od *f*. Kontrastivna siva barva črk s tenko linijo nemškojezičnih delov besedila pa je nekoliko preveč neizrazita nasproti barvi ostalih tipov črk in očem neprijaznejša od izvorne izdaje.

2.1.3 Tudi razdelek z naslovom Kratice vsebuje vrsto dodanih slovničnih, jezikovnih, terminoloških, avtorskih, normativnih in splošnih oznak, ki se nahajajo v slovarskem delu in v dodatkih in so postale prepoznavne v elektronskem zapisu – od ostalih so razločene z oglatim oklepajem.

2.1.4 Digitalizirana oblika je v izvorniku razkrila nedoslednosti, ki se jih je urednica odločila popraviti »v duhu zapisanih in prepoznanih Pleteršnikovih načel« (Furlan II (1895): xi). Odprava nekaterih tehničnih in uredniških pomanjkljivosti (t. i. spodrsrljajev) in uvedba popravkov bo odslej onemogočila njihov spregled. Dodatke in popravke je vnesel na konec slovarja že sam Pleteršnik, nova izdaja jih označuje na dotičnih mestih s hierarhijo zvezdic za iztočnico. V svoj interfolirani izvod, ki ga hrani NUK, si jih je zapisoval tudi kasneje. Urednica je predstavila popravke in dopolnila v spremni besedi v razdelku Transliterirana izdaja Pleteršnikovega slovarja in original.⁷ Usklajeno je okrajšanje virov v Kraticah in slovarskem besedilu, številčenje pomenov le v primeru enoznačne prepoznavnosti, odpravljene so očitne in v navedenih virih preverljive tiskarske napake. Oblikoslovnim morfemom je dodan vezaj. Popravljeni so redka odstopanja od abecednega reda in podvajanje slovarskih sestavkov z isto iztočnico, ki je bilo ugotovljeno samo pri *mejišče*, zaradi samostojnega izpisa iz Cigaletove terminologije in Hubadove izdaje Janežičevega slovarja in zaradi napačne uvrstitve iztočnice *mejina* za *mejiti*.

2.2 Pomemben dodatek in izredno uporabno dopolnilo predstavlja zemljevid označenih krajev po zemljepisnih oznakah iz Pleteršnikovega slovarja, ki sta ga pripravila Metka Furlan in Silvo Torkar, kartografiral pa Iztok Sajko. Nazorno podaja pregled prostorske razprostranjenosti vsebovanega besedja z navedbo imen historičnih dežel, njenih delov, pokrajin, naselij, okolice mest in krajev, gorskih, rečnih, ledinskih imen, pa tudi stanovniških imen (npr. Rezijani, Belokranjci), od koder so besede zapisane. Z dodatnega zemljevida v spodnjem desnem kotu razberemo, da je slovar upošteval tudi nekatere hrvaške lekseme iz krajev onstran današnje južne slovenske meje (npr. Lisičine (v Istri) (Lesiščina)), Mune v Čičih, Medolin (Ist.) (Medulin), hrvaške otoke Krk, Cres, Rab, Lošinj in Unije, pokrajine Liburnijo (le kot desno določilo ob Lovrana), Hrvatsko

⁷ M. Furlan: K transliterirani izdaji Pleteršnikovega slovarja, xi–xii.

Primorje in Dalmacijo). Največja krajevna zgoščenost je opazna na Goriškem in Primorskem, kar je verjetno posledica izpisov iz Erjavčeve Potne torbe, kjer so bili navedeni tudi kraji. Nekateri viri niso bili krajevno določeni in imajo le pokrajinske oznake. Kot sta zapisala avtorja, »/g/ostota krajev ni nujno odraz večje zastopanosti leksike s teh območij v slovarju« (1895: XXVIII), saj je pogostnost pojavitev po posameznih oznakah različna. Zemljevid je nastal po seznamu Zemljepisnih oznak v Pleteršnikovem slovarju istih avtorjev, objavljenem na koncu slovarja (XVII–XXVIII), ki navaja 755 zemljepisnih imen tako, da so na prvem mestu sodobne zemljepisne oznake, zapisane z velikimi črkami, za pretežno okrajšane Pleteršnikove oznake, zapisane z malimi črkami (npr. VELIKE LAŠČE: Lašče, Lašče (Dol.), tudi v zvezi v Laščah; MALEČNIK: Sv. Peter pri Mariboru, St. Peter pri Mariboru, Št. Peter pri Mariboru). V njem dobimo tudi podatke o vrsti nenaselbinskih zemljepisnih danosti, ki so zapisane pretežno okrajšano za sodobnim toponimom (npr. LOŽNICA *r. i.*: samo v zvezi ob Ložnici (Št.); KANALSKA DOLINA, *it. VALCANALE (IT) pokr.*: Kanalska dol.; GORJANCI *g. i. in pokr.*: samo v zvezi na Gorjancih (Dol.); GORJANI *stan. i.* (z opombo 10 »prebivalci Trnovske in Banjske planote«)). Označene so tudi tujedržavno (HR, IT, A, M) glede na današnje meje. Nekatera imena krajev, ki se pojavljajo na različnih koncih Slovenije, so ostala krajevno neprepoznana ali nedoločena in so izpisana samo po Pleteršniku: npr. Podgorci (Dol.); Kal, z opombo, da gre verjetneje za Kal nad Kanalom kot pa Kal pri Pivki; Ravne (po Štreklju, verjetno Livške Ravne ipd.). Opozorjeno je tudi, da so nekatere od tu razvezanih okrajšav prostorsko razložene v Pleteršnikovem razdelku Kratice (1895: xvii).

3.0 Pleteršnikov slovar je z elektronsko izdajo postal bolj vabljev za številne nove in sistematične raziskave, raznovrstne primerjave virov in sprehode po besedju – omogoča nam npr. iskanja po izbranih okrajšavah, po navedenih virih, avtorjih, strokah, besednih vrstah, po slovenskih krajih, po nemških izrazih, po določenih vsebinskih enotah, po jezikih prevzema in še številnih drugih možnostih iskanja.⁸

3.1.1 Slovar namestimo preprosto po strinjanju s pogoji in vpisu kode za aktivacijo. Žal ga lahko uporabimo samo na enem računalniku;⁹ o uporabi se seznanimo v meniju Pomoč. Pod poljem Teme pomoči najdemo predstavitev programa ASP32, ki je 32-bitna različica programa ASP. Gre za pregledovalnik različnih zbirk, ki so pripravljene v zapisu ASP, tako kot med drugim Slovar slovenskega knjižnega jezika in Slovenski pravopis. Tako lahko z uporabo enega pregledovalnika uporabljamo več zbirk (navedenih elektronskih slovarjev). Pod poljem Predstavitev si lahko ogledamo možnosti uporabe programa, iskanja, rabe zemljevida, krajšav, Pleteršnikovih dodanih gesel, ki jih je 663 in so dostopna v polju Dodatek, opis slovarskega sestavka, sestavine uporabniškega vmesnika, ki so predstavljene s komentarjem ob kliku na posamezne ikone in funkcije; glavno, vsebinsko in iskalno orodno vrstico lahko prilagajamo tudi svojim potrebam. Pod poljem Uvod so dostopna neslovarska besedila, tako Pleteršnikove Pripomnje in Znamenja. Dobrodošla je datoteka z nasveti Pogosta vprašanja in odgovori, kjer izvemo npr., kako lahko del besedila prenesemo v svoj urejevalnik in kaj je s posebnimi znaki itd., in Namig dneva, ki se aktivira tudi samodejno. Od tod je omogočena povezava na inštitutsko domačo stran in prikaz naslovnice o zbirki in programu. Za zahtevno iskanje, označeno z daljnogledom, je pomoč dosegljiva posebej in opisuje posebne iskalne pogoje.

⁸ Sistemske zahteve za namestitev elektronske verzije slovarja so naslednje: računalnik, združljiv z IBM modeli PC (procesor 486 ali višji); operacijski sistem Windows 95 ali novejši; vsaj 16 MB pomnilnika; enota CD-ROM; trdi disk z vsaj 100 MB praznega prostora.

⁹ Če se računalnik slučajno pokvari, lahko po e-pošti ali telefonsko zaprosimo za novo kodo za ponovno aktivacijo.

3.1.2 Različne tiske izvirnika v slovarskem sestavku nadomeščajo barve: rjava za polkrepko, svetlo modra za kurziv, zelena za navaden tisk, rožnata za razprtega in temno modra za prvotno gotične nemške dele. Po slovarju iščemo po poljih Splošno za ves slovarski sestavek, posebej še Iztočnica, Vsebina (brez iztočnice) in Razlaga (še brez pregibnostnih in besednovrstnih podatkov), Nemščina in Krajšave, ki jih iščemo s pomočjo šifranta, tako da jih odključamo v sivem kvadratu na levi. Stopnje iskanj so štiri: s tremi iskalnimi maskami: I Splošno; II Iztočnica in vsebina, III Iztočnica, Krajšave, Pregibnost, Razlaga, Nemščina, Opomba. Druga možnost je Zahtevno iskanje, ki omogoča štiri kombinacije vseh možnosti in povezavo z in/ali, uporabo navadnih, posebnih znakov ali samodejno, z vključenim indeksom ali brez njega.

3.2.1 Elektronska zbirka omogoča večstranske možnosti iskanja in daje številne statistične podatke. Na prvem mestu nam podaja natančno število iztočnic oz. slovarskih sestavkov v slovarju, ki jih je 102.522, torej ena manj kot pri Pleteršniku zaradi dvojnega vpisa ene iztočnice (že omenjeno *mejišče*). Nudi nam takojšnje frekvenčne podatke o rabi krajšavnih oznak (že če samo kliknemo na krajšave v tretji iskalni maski, se pojavi spisek krajšav in na desni od njih številski podatki). Tako izvemo, da je Cigale kot vir naveden v 40.729 primerih, kar je največje število pojavitev od vseh okrajšav, temu številu pa moramo prišteti še 1836 zapisov pod oznako *V-Cig*. (to so Vodnikove besede v Cigaletovem nemško-slovenskem slovarju) – gre za pričakovani najpogostejši vir v slovarju; od tega ima njegova Znanstvena Terminologija (*Cig. (T.)*) 8698 izpisov. Cafova zbirka (*C.*) pa je zabeležena le v 26.078 primerih. Manjkrat nastopa kot vir Zalokarjevo gradivo (*Z.: 5737*). Miklošič (*M. in Mik.*) je kot vir omenjen le v 4628 primerih, od tega je njegov etimološki slovar naveden 437-krat, slovnica pa 100-krat, ostalo so izpisi iz slovarske zbirke, medtem ko za v Kraticah navedeni *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* (1865) ni izpisov. Zelo izčrpno je bil izpisan Erjavec (5925-krat, Iz potne torbe kar 3925, ostalo pa iz strokovnih del in izbranih spisov). Levstik je naveden 4120-krat. Iz številskih podatkov lahko ugotovljamo tudi zastopanost avtorjev posameznega obdobja: tako nas preseneti podatek, da je Trubar upoštevan glede na svoj opus v precej skromnem obsegu (v 989 primerih), Dalmatin nekoliko bolj (v 1267 primerih), pogosteje pa Krelj (852), kjer je zajet tudi Juričičev del prevoda Postile, najmanjkrat pa Bohoričeva slovnica (v 141 primerih). Razmerje citiranja pri baročnih pridigarjih je v prid Janeza Svetokriškega s 329 pojavitvami, sledi Basar s 106 in na koncu šele Rogerij z 71 pojavitvami. Med slovarji je za Cigaletom največkrat naveden Janežičev slovar iz l. 1867 (na 22.008 mestih), sledi mu Murkov (9445), ostali slovarji precej redkeje: Gutsmanov ima 1353, Jarnikov 908, Megiserjev štirijezični slovar v obeh izdajah le 716, Alasijev 147, Pohlinov 90 pojavitev itd. Prekmursko (ogrsko) slovstvo ima 3476 izpisov, kajkavsko pa 1229, če nas zanima, koliko primerov je skupnih obema, uporabimo zapleteno iskanje in vtipkamo obe oznaki, povezani z in, ter dobimo podatek o skupnih 229 primerih.

3.2.2 Podobno si lahko postrežemo z izpisi in številkami o zastopanosti narečnih podatkov, npr. dolensko je označenih 2210 izrazov, gorenjsko 1896, kranjsko pa še 750; rezijanskih je 436, koroških pa 240 itd.; dobro dokumentirano besedje je za kraj Ig pri Ljubljani s kar 214 izpisi itd.

3.2.3 Če nas zanima razporeditev oznak po strokah, nam pregled pokaže, da je največ izrazov matematičnih (323), slovničnih (*gram.*) pa je 192. Seznanimo se lahko tudi z navajanjem tujih jezikov: bolgarščina kot jezik dajalec je navedena le pri iztočnici *lindina* (das Niveau) po Levstiku in primerjalno pri *savornja* (*savura* po Miklošičevem etimološkem slovarju), madžarsko oznako ima 92 besed (*madž., magy.*), hrvaško je označenih 9 (*hrv. in kroat.* (1)), hrvaško-srbsko (*hs.*) pa 1062. Besed nemškega izvora je iz purističnih razlogov obdobja sorazmerno malo, tj. okoli tisoč (označene so večinoma z oznako *nem.* 882 (tudi *iz nem., po nem., prim. nem.*),

starovisokonemških (*stvn*), je 118, iz srednjevisoke nemščine (*srvn.*) 75, iz novovisoke nemščine (*nvn.*) tri, ena je označena kot *nhd.* ‘novovisokonemško’ (šêf, m. der Weinheber, *ogr.-Valj.* (*Rad*), *vzhŠt.*; (‘setzt ein nhd. Schöpf voraus’, *Mik. [Et.]*), in dve z *ahd.* ‘starovisokonemško’ (*binkošti* in *žalik žena* po Miklošičevem etimološkem slovarju), upoštevati pa moramo še oznake *germ.* (21), *bav.* (181), *kor.-nem.* (73), *avstr.-nem.* (13), *oesterr.* (1), da dobimo popolno podobo, toda ker se oznake lahko nizajo pri eni iztočnici, zahteva končni podatek o številu iztočnic natančnejšo analizo. Oznaka novoknjižno (*nk.*) z izpisi besednega gradiva iz sodobnega slovstva in publicisti-ke se pojavlja kar v 7704 primerih.

3.3.1 Elektronska zbirka nam omogoča sprotno preverjanje v slovarju med pisanjem in prenašanje slovarskih sestavkov in seznamov v sobesedilo oz. v datoteko, tako nam jih ni treba več prepisovati iz knjige. Če želimo preveriti, kakšen je pomen določene v starejših besedilih izpričane ali narečne besede, pogledamo navadno najprej v Pleteršnikov slovar. Sedaj to lahko storimo s preprostim postopkom klika na ikono programa ASP32 in na ikono »samo spisek« pod iztočnico vtipkamo poknjženo obliko zelene besede (npr. *abranek, paperek, hahar*) in kliknemo na simbol »samo vsebina«, da se nam prikaže izpis celotnega slovarskega sestavka, ki ga lahko skopiramo v naše besedilo, potem ko smo ga označili v meniju Urejanje, kot npr.:

ābranək, -nka, m. 1) das Blütenkätzchen der Haselstaude, des Nussbaumes, der Erle, des Fichtenbaumes u. dgl., Cig., Dol., Gor., BIKr.; – das Weinträubchen im Frühjahr, Fr.-C.; – ein kleines Träubchen: sami abranci visijo po trsju, *jvzhŠt.*; – 2) pl. abranci = zavrnci, zabrnki, das Zettelende bei den Webern, Cig.; – prim. brankelj, jabranek, obrenclj.

hahár, -rja, (-ra), m. der Henker, der Peiniger, *vzhŠt.-C.*, *ogr.-Valj.* (*Rad*); – prim. *srvn.* hahaere, *Mik.* (*Et.*).

Če besede (npr. *trošti*) slovar ne vsebuje, ostane prostor za izpis prazen. Za uspešno iskanje pa je potrebno pravilno poknjženje oz. je treba poiskati ustrezno glasovno možnost zapisa: če npr. zapišemo *paperk, poperek*, beseda ni prepoznana. Pri izpisu so ovira edino posebni znaki, ki se izpišejo z neustreznimi, neujemalnimi z ZRCola: npr. pri iztočnici *šĀf* za *šêf*.¹⁰

3.3.2 Poleg iskanja sestavkov po določenih besedilih, avtorjih in strokah nam je omogočeno iskanje po tematskih skupinah, pomenskih poljih, tako da pod vsebino vpišemo želeno besedo: npr. človek, moški, ženska; roka, noga, nos, glava ...M; voda, gora; misel, pesem, bolezen ...; žival, krava, ovca in oven, ptič in ptica, riba, mačka, pes ...; rastlina, drevo, goba, cvet, jabolko, hruška ... itd. Razkrije se nam bogata paleta vzporednopomenskih izrazov (npr. pod »jabolko« je 282 izpisov za različne vrste jabolk (npr. *ajdovščnica, belče, belčica, belec, belika, beljaj, belka, budina, bulko, butolen, buželj, bužnica*, itd.), pod »neko jabolko« pa 238 izpisov, znanih v različnih krajih: npr. *mákovčica, maslenka, máslovka, meden{e}c, medenika, 2. medenka, mediška, medmašnica, 2. medovka, medovko, melonka, menica, miškarica, mlakarica, 1. močnica, mohorka, mojčika, mošanč{e}k, mraznica, mrdavka, mrlevza, 1. murka, murvejka, múš{e}lj, múzica, múzovnik*,¹¹ vmes pa so tudi tipične zveze (kolokacije) z omenjenimi pojmi, proste in frazeološke, zgledi in pregovori, npr. pri »roka«: ako pak tebe tvoja roka blazni *Trub.*; ali te roka,

¹⁰ Pomoč z vprašanjem: Kako naj prenesem posebne znake iz vsebine v urejevalnik, daje naslednje pojasnilo: »Žal pregledovalnik uporablja nekatere pisave, ki so namenjene le uporabi v pregledovalniku samem (oz. v zbirki, ki te znake potrebuje). Tako posebnih znakov ne morete prenesti iz vsebinskega dela okna v urejevalnik. Edina možnost je, da določeni del besedila natisnete v datoteko RTF (Obogateno besedilo – Rich Text Format), vendar mora biti v sistemu nameščena tudi pisava (recimo ASP32SYM.TTF), ki jo sicer uporablja zbirka.

¹¹ Zadnji izpis je narejen iz shranjenega seznama v datoteki in polglasnik zapisuje v zavitem oklepaju.

ker je ranjena, nič ne kaja *KrG*; roka, nebo v ustih se sfruli *Blkr*; spešna roka *C.*, tresljiva roka *Vrt.*; Kdor se v sli pozabi, Roka tvoja zgrabi, Kes ga pokori *Levst.* (*Zb. Sp.*). Če vtipkamo samo nemško ustreznico, dobimo sopomenska ali sorodna poimenovanja, kjer se pojavi isti leksem (npr. vrste krav (Kuh) s 104 izpisi: npr. pod črko *b*: *belha, belka, belša, beluga, breza, bruna*), če pa iščemo pod slovenskim izrazom (krava), se pojavijo še zveze (skupaj 184 izpisov): krava glomi po mladini, krava brca, idr. Če vtipkamo pri Razlaga nemško ustreznico *Trinker*, dobimo osem izrazov za pivca: *meh, pijáč, pijavec, pitvec, pivec, pivski brat, pupež*, pri glagolu *trinken* pa je seznam dolg kar 63 besed: *bumati, bumbati, cuzati, čmrkati, črepati, golcati, lapitati, lokati, luckati, mumati* ipd.

3.3.3 Tudi besedotvorno pestrost lahko spoznavamo odslej z lahkoto: osnova *vrat-* (iskanje *vrat**) nam združi oba izraza *vrata* in *vrat* s 30 pojavitvami, *zvon-* ima 40, *-zvon-* (**zvon**) pa 59 besedotvornih članov; pod *strah-* dobimo 32, pod *straš-* 19, *-strah-* 43, *-straš-* 42 tvorjenk: npr. *strah, strahljiv, strahoba, strahoben, strahoča, strahoma, strahone, strahomež, strahonja, strahopet, strahopetec, strahopeten, strahopetnež, strahopetnost, strahopezdljiv, strahota, strahoten* itd.; priponsko obrazilo *-ež* ima 493, *-nik* 2960, *-ba* 912 (pri tem je treba seveda izločiti netvorjenke), *-un* 163 iztočnic ipd.

3.3.4 Če želimo ugotavljati slogovno obarvanost, lahko vtipkamo nekatere oznake ali izraze, npr. *šaljiva beseda* (11) ali *šaljiv** s kar 60 izpisi: npr. *bizgec* 'ječmen v Beli krajini', *drča* (4. ples, *C.*), *gosak* 'soprog', *vzhšt.-C.*), tako so označene besede *čič* v pregovorih, *fižolar, fižolovec, muhotež, pijež, pupež*, pretežno iz Levstikovih virov.

3.4 Primerjava med ročnim in računalniškim brskanjem po slovarju ni potrebna, saj je prednost slednje neizpodbitna. Slovaropisna pedagoška izkušnja pri iskanju besedja po slovarju je pokazala, da lahko izpisovanje daje le parcialne rezultate, ker se omejuje na del slovarja, sicer je izpisovanje dolgotrajno in zaradi obsežnosti gradiva ne povsem zanesljivo.¹² Preverjanje kontinuitete v predhodnih slovarskih delih bo sedaj olajšano, hkrati pa se bo morda dalo ugotoviti, v kolikšni meri so bili ti viri izčrpani oz. po kakšnih merilih so bili izbrani.

4 Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar ostaja še vedno ne le slovar besedja svojega časa, saj ob ustalitvi in normiranju splošnoslovenskega knjižnega jezika prinaša tako sočasno kot uporabno zgodovinsko, knjižno in narečno, pogovorno, splošno in strokovno, publicistično idr. besedje in nam ob trenutnem slovaropisnem primanjkljaju še vedno nadomešča zgodovinski in narečni slovar, delno tudi sopomenski, frazeološki ter posamezne avtorske slovarje.¹³ Želeli bi si tudi drugih sodobnih izdaj starejših slovenskih besednih zbirk, tudi tistih, ki so ostale v rokopisu in so težko dostopne (kot npr. Hipolitov, Apostlov slovar idr.).

Morda je beseda tezaver v današnjem terminološkem pomenu popolnega inventariziranja besedja pretirana, saj je bilo besedje izpisovano izbirno, ne v popolnih izpisih, ki bi jih danes omogočila digitalizacija vseh slovenskih besedil oz. izdaje slovarjev posameznih obdobji in

¹² V okviru seminarja iz razvoja slovenskega besedišča so študentje večkrat Pleteršnikov slovar uporabljali za vir podatkov z različnih stališč: za izpis narečnega besedja v omejeni količini so potrebovali za nekatere predele in kraje kar veliko zamudnega iskanja po slovarju, sedaj bo to opravljeno z nekaj migljaji z levim delom miške. Tovrstni nepopolni prispevki so ob izidu elektronske oblike slovarja podatkovno nepopolni, rezultate pa bo sedaj mogoče preveriti na celotnem gradivu.

¹³ Ob tem času je v okviru Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU pri SAZU v fundaciji dr. Bruna Breschija izšel Slovar jezika Janeza Svetokriškega etimologa Marka Snoja, ki upajmo, ni prvi in zadnji v nizu tovrstnih avtorskih slovarskih izdaj.

narečij ter govorov, vsekakor pa, kot navaja v popotnici slovarju urednica Metka Furlan, »/še/ vedno ostaja največja, najbolj izčrpna slovarsko urejena zbirka slovenskega besedja«, po kateri bodo v pričujočih dveh izdajah radi segali ne le vsi jezikovni sladokusci in raziskovalci s celega sveta, ki jim pomeni ključ za spoznavanje slovenskega besednega zaklada v času in prostoru, tj. v diahroni zgodovinski razsežnosti in pokrajinski narečni raznolikosti, temveč tudi učitelji in učenci v šolah in nenazadnje mladi rodovi slovenistov, da bodo lahko spoznavali to, kar so v njem odkrivali že ves čas mnogi domači in tuji slavisti, etimologi in leksikologi. Kot so zapisali učenci osnovne šole iz Pišec, ki se imenuje po njegovem uredniku Maksu Pleteršniku v zloženki, namenjeni slavnemu rojaku: »Dal narodu je svojemu zaklad, odkril bogastvo mu slovenskega jezika«. S slovarjem v sodobni podobi naj ta zaklad odkrivajo, spoznavajo, preučujejo, primerjajo, negujejo in spoštujejo tudi nadaljnji rodovi Slovencev.

Irena Orel
Filozofska fakulteta v Ljubljani